

Vanhat parit ja arki

SIRPA ANDERSSON

Avioliittoa on yleisesti pidetty vanhoille ihmisille edullisena tekijänä: naimisissa olevien terveys on parempi ja heidän viihtyvyytensä on suurempi kuin yksin elävien. Aviollista tyytyväisyyttä koskevat tutkimustulokset ovat kahdenlaisia. On havaittu tyytyväisyyden vähenemistä siirryttäessä kohti vanhuutta. Selittäväenä tekijänä on toisen huono terveys, jolloin erityisesti terveempi kokee tyytyväisyyden parisuhteeseen vähentyneen. Tai sitten tyytyväisyys on jopa kasvanut, suhdetta kuvataan U-muotoisena, eli nuorena ja vanhana ollaan tyytyväisimpiä liittoon. (Hurme 1990; Pohjolainen & Jylhä 1990.)

Olen tekemässä tutkimusta kotona asuvista vanhoista pareista, heidän arjestaan ja kotona selviytymisestään. Keräsin aineiston haastattelemalla pariskuntia yhdessä. Lähtiessäni tapaamaan vanhoja pareja minulla ei ollut ennako-oletusta näiden avioliiton laadusta, heidän onnellisuudesta tai tyytyväisyydestä. Vanhuuden avioliittoja 1960-luvulta lähtien tutkinut Lillian E. Troll (1995) kyseenalaistaa ”aviollinen tyytyväisyys” -tutkimuksen, koska tyytyväisyys on aina sattumanvaraista tai ehdollista. Se on riippuvainen odoituksista. Ihmiset, jotka odottavat vähemmän, ovat tyytyväisempiä. Enkä minäkään tutki avioparien tyytyväisyyttä liittoonsa, vaan heidän selviytymistään kotona kahdestaan.

Minulla oli kokemuksia siitä, mitä vanhat naiset puhuvat, olinhan haastatellut heitä aikaisemmissa tutkimuksissani ja lukenut tutkimuskirjallisuutta. Oman vanhan äitini kuolemasta on vain muutama vuosi. Isäni sen sijaan kuoli jo, kun olin pikkulapsi. Vanha mies on minulle vieraampi. Heihin tutustuin esimerkiksi niissä muutamissa tutkimuksissa, joissa tutkimuksen kohteena olivat 100-vuotiaat (Hervonen 2001; Louhija 1998). Heidän joukossaan oli myös miehiä, vaikka naiset elävätkin keskimäärin vanhemmiksi.

Tutkimusaiheeseen perehtyessäni kävi selväksi,

että suomalaisia tutkimuksia vanhoista pareista kotona arkeaan elämässä ei juuri ole. Irmeli Hännikäisen tutkimus veteraanien vaimoista (1998) ja Tapio Kirsin (Kirsi & al. 1999; Kirsi 2000) tutkimat puoliset dementin henkilön omaishoitajina ovat kuitenkin lähellä omaa aihettani. Kaunokirjallisuudessa aihe toki on tuttu. Löysinkin kaksi kaunokirjallisuuden helmeä, jotka kertovat vanhoista pareista (Solveig von Schoultzin Aamukahvi, 1987, ja Tillie Olsenin Kerro arvoitus, 1985).¹

Kahden kertomuksen maailma on hyvin samanlainen, ikäihmiset kodeissaan toinen toistaan loukkaamassa, vanhoja kaunoja uusintamassa. Kertomusten lukeminen käynnisti pohdinnan haastatteluaineistojeni laadusta, luotettavuudesta ja edustavuudesta. Myös tutkijan positioni, paikani pariskuntien elämää havainnoimassa, tuli taas uudella tavalla kyseenalaiseksi. Tutkijana minulle haastattelutilanteessa ei esittäydy se toraileva parisuhde, jota molemmat kertomuksissa on kysymys? Onko katse keski-ikäisten lasten vai keski-ikäisen naiskirjoittajan ja onko se tosi? Kuinka tosi se on? Onko minulle näyttäytyvä melko harmoninen kotielämä valhetta? Kun painan oven kiinni takanani, puhkeaako perhehevetti?

Tietäminen ei koostu vain kognitiivisista toiminnoista. Taide, tässä tapauksessa kaunokirjallisuus, ei kerro totuutta, vaan se näyttää meille elämysmuotoja, joiden kautta ymmärrämme ihmisiä ja maailmaa (Karisto 1998). Timo Kopomaa (1990) lainasi C. Wright Millsin ajatuksia sosiologisesta mielikuvituksesta ja perusteli kaunokir-

¹Kiitos Pirkko-Liisa Rauhalalle von Schoultzin novellin ja Anni Vilkolle Olsenin kertomuksen kopiosta. Pirkko-Liisa Rauhala on myös lukenut tämän artikkelin, joten kiitos hänelle hyödyllisistä huomioista.

jallisuutta aineistonaan vanhustutkimuksessaan kuvaamalla kirjailijan harjaantunutta kykyä tehdä havaintoja ympäröivästä todellisuudesta. Siksi kaunokirjallisuuden vanhuskuvaukset voivat olla hyödyllisiä. Kirjailija on tiedonvälittäjä, joka tuo esiin tapahtumia ja todellisuutta. Onpa sanottu, ettei mikään muu dokumentaatio tavoita ihmisen maailmaa niin kuin kaunokirjallisuus.

Kun luen mainitsemiani kahta kertomusta, ymmärrän niissä kuvattujen ihmisten elämää: tällaista on vanhojen avioparien arki. Kirjailijat ovat valinneet näkökulmaksi riitelyn kotona, ja molemmat tuovat esiin kertomuksen lopussa myös pitkän avioliiton toisen puolen, myötätunnon, jopa rakkaudenkin pitkäaikaista kumppania kohtaan. Kun haastattelen pariskuntaa yhdessä, sen osapuolet kertovat elämästään tosia asioita, eikä minun ole vaikea ymmärtää heitä. Kuitenkin on niin, että jos olisin valinnut parien haastattelemisen erikseen, olisin kuullut toiset kertomukset. Myös kirjailija valitsee näkökulmansa. Johdonmukaisuuden vaatimuksesta hän ei kirjoita ristiiriitaisia tapahtumien kulkua. Elämän loukkausten painolasti on yksi näkökulma (Olsen 1985):

”Kuinka kaukana menneisyydessä olivat riidan aiheet, sitä ei tiennyt kukaan – sillä vasta nyt, kun muiden tarpeista huolehtiminen ei enää kahlinnut heitä yhteen, juuret kasvoivat paksuiksi, tulivat näkyviin, halikoivat multaa heidän välissään, ja repeämisen aiheuttama tärinä tuntui aina lapsiin saakka, jotka olivat kauan sitten kasvaneet aikuisiksi.”

Yhdysvaltalaisen kirjailijan Tillie Olsenin vanhan pariskunnan riidan aihe on se, että mies haluaisi muuttaa jonkinlaiseen veteraanitaloon, luopua omakotitalosta ja päästä vastuun painosta, rahanhuolista palvelujen äärelle. Mutta vaimo ei halunnut, ei suostunut edes harkitsemaan. ”Mihin me tarvitaan tätä kaikkea?” mies kysyi kovalla äänellä, sillä naisen kuulokojie oli pienellä ja pölynimuri ulvoi. ”Viisi huonetta, huonekaluja, lattioita, pölyisiä pintoja jotka teettää vain työtä. Sano mihin me sitä tarvitaan.” Ja hän oli iloinen, kun saattoi huutaa kysymyksen täyttää kurkkua. ”Kun minä olen tottunut.” Vaimon vastaus on lyhydessään tyyli. Se ikään kuin samaan aikaan perustelee ja jättää perustelematta.

Tillie Olsenin kuvaamalla parilla riittää samasta asiasta riitaa päivittäin, ja mies harkitsee jo kovia toimia vaimon mielipiteen sivuuttamiseksi. Kunnes sitten äkkiä vaimo onkin kuolemansairas ja riita muuttuu miehen huolenpidoksi ja totuuden salaamiseksi vaimolta. Ja nainenkin unohtaa

riidan, kaipaa sairaalasta kotiin ja päästyään sinne miehen huomaan joutuu kohta takaisin ja kuolee.

Solveig von Schoultzin (1987) kertomuksen aikajänne on lyhyempi, se kertoo aamukahveista parvekkeella. Kertomuksen näkökulma on naisen:

”Mutta mikä siinä on, että iho menee kananlihalle heti, kun alkaa se juttu jonka on kuullut kuusitoista kertaa, tai päinvastoin, kun kolme kertaa kysyy jotain ja vastaus on aina vain: Hymh? Tai kun partakone on taas kylvänyt karvanpätkiä altaaseen? Ja sitten linttaan astutut tohvelit jotka laahaavat.”

Kirjailija kuvaa naisen inhon tunnetta miestä kohtaa ja hänen sisukasta vaikenemistaan. Mies arvostelee naisen ulkonäköä ja pukeutumista – ja nainen on ylpeä siitä, että hänen suunsa pysyy kiinni, hän pitää loukkaantumisen tunteet sisänsään. Ikään kuin mies ei yhtä lailla tunnista sitä roolipeliä, jota he pelaavat pitkän avioliiton tuomalla rutiinilla.

”Tässä sitä pitää istua kahdestaan joka ikinen päivä ja puhua tai olla puhumatta, ja melkein aina tietää etukäteen mitä toinen sanoo. Mutta ei sitä lopettaakaan voinut.”

Vaimon mielestä mies itse ja hänen työasiansa ovat edelleen ainoat tärkeät asiat miehelle, ja hän on katkera siitä, että kotityöt ja palveleminen ovat aina vain naisen osa. Kun riitely on edennyt jo vaimon kyyneliin asti, pistäytyy tytär vanhempiensa kodissa. Silloin vaimo muistaa, että joskus oli toisin:

– Minä olen pitänyt isästä, ymmärrätkö sinä.
– Ja pidät vieläkin.

Minun vaikutelmakseni jää, että tytär on oikeassa. Ja riita on myös totta, samanlaista näen vaikkapa lauantaiaamupäivällä päivittäistavaramyymälän hyllyjen väleissä, kun vanha pariskunta kinastelee viikonlopun ruokalistasta.

Kaunokirjallisuudesta löytämiäni vanhojen parien riitaisen liiton rinnalle tuon toisen näkökulman iäkkäistä pariskunnista. Itsekin jo ikääntynyt lääkäri Christian Lauritzen on kirjoittanut opaskirjan Jälleen kahden (1993). Lauritzenin perhekäsitys on selkeän familistinen. Se lähtee kristilliseltä pohjalta ja sen korkea arvo on aviollisessa uskollisuudessa. Kirja antaa neuvoja vanhalle avioparille. Lauritzen kysyy saman kysymyksen kuin perhesosiologi Riitta Jallinojakin (1985): mikä on perheen tehtävä? Avioliitto antaa parille

”turvapaikan, kestävän linnoituksen, jossa pieni yhteisö pystyy elämään itsenäisesti ja puolustautumaan ulkopuolelta tulevia hyökkäyksiä vastaan” (Lauritzen 1993). Kun nuoren avioliiton tehtävänä ovat yhteiselämän rakentaminen ja lasten hyvinvoinnin turvaaminen, on vanhana löydettävä parisuhteen uusi mielekkyys. Lauritzenin mukaan vanhan pariskunnan kohtalonyhteys on siinä, että tiedostetaan toinen toisensa tukemisen ja auttamisen tärkeys ja välttämättömyys. Vanhalla ihmisellä on vaarana tarpeettomuuden tunne. Mutta avioparilla on edessään uusi mahdollisuus, kun vierellä on ihminen, joka vastedes tarvitsee tukea ja apua ehdoitta ja kokonaan.

”Päivän rytmi määritellään yhdessä kiireettä ja ilman minuuttiaikatauluja. Mies auttaa vaimoan kodin hoitamisessa ja huolehtii ainakin raskaista töistä. Hän lähtee vaimonsa mukaan ostoksille ja auttaa kassien kantamisessa. Näissä uusissa puuhissa hän voi oppia yhtä ja toista. – – Illat kuluvat rattoisasti kotona hankkimalla yhteisiä elämyksiä lukemalla yhdessä kirjoja, kuuntelemalla äänilevyjä tai katsomalla mielenkiintoisia tv-ohjelmia sekä keskustelemalla niistä.”

Samalla kun kirja kuvaa vanhan avioparin ihanemallia, jossa rakkaus yhä syvenee, se pyrkii antamaan käytännöllisiä neuvoja parille monilla elämänalueilla ajankäytöstä seksuaalisuuteen.

KIRJALLISUUS

- HERVONEN, ANTTI: Vuosisadan vartijat. Tammi 2001
- HURME, HELENA: Eläkeläisten perhesuhteet. Teoksessa: Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja (toim.): Vanheneminen ja elämänkulku. Sosiaaligerontologian perusteita. Helsinki: Weilin + Göös, 1990
- HÄNNIKÄINEN, IRMELI: Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Tampere: Gaudemus, 1998
- JALLINOJA, RIITTA: Johdatus perhesosiologiaan. Juva: WSOY, 1985
- KARISTO, ANTTI: Rajankäyntiä – kognitiivisen, esteettisen ja moraalisen suhteista. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.): Taide tiedon lähteenä. Jyväskylä: Atena-Kustannus Oy, 1998
- KELLEY, HAROLD H.: Marriage Relationships and Aging. In: Fogel, R. W. & Hatfield, E. & Kiesler, S. & Shanas, E. (eds.): Aging. Stability and Change in the Family. New York: Academic Press, 1981
- KIRSI, TAPIO & JYLHÄ, MARJA & HERVONEN, ANTTI: Miehen on tehtävä, mitä miehen on tehtävä. Aviomiehet dementoituneen puolisonsa omaishoitajina. Yhteiskuntapolitiikka 64 (1999): 2, 105–119

Vaikka oppaan kuva parisuhteesta pitkän liiton loppupäässä on eräänlainen ideaalimalli, tunnistan siinä samoja sävyjä kuin haastattelut minulle kertovat: kaikki, mikä vielä tuntuu tärkeältä ja kiinnostavalta, on entistään yhteisempää. Kumpikin tietää melkein kaiken siitä, mitä toinen on kokenut ja mikä häntä on muokannut siksi, mitä hän on nyt. Elämä vetäytyy kotiin, yhteisö kutistuu, ja silloin on tärkeää, että on yhteisiä asioita. Usein yhteiseksi asiaksi muodostuvat kotityöt, joi- ta vaimo ei enää jaksa hoitaa yksin.

Tutkimusten mukaan kahden ihmisen välinen intiimi suhde, jota yhdessä asuminen merkitsee, on suotuisa ikääntyneillekin, vaikka harvan parin rakkaus kestäisi elämän loppuun asti (Kelley 1981). Esimerkkini eivät anna paljoa painoa kysymykselle aviollisesta tyytyväisyydestä. Niissä eletään käsillä olevaa elämän vaihetta. Esiin nosta- mani kaunokirjallisuusesimerkit, niiden pyrkimys realistiseen kuvaan vanhoista pareista sekä oppaan ”yltiöpositiivinen” viritys ja samalla kuitenkin siinäkin oleva todentuntuinen käsitys vanhasta avio- parista kotona saivat minut vakuuttuneeksi siitä, että omalla haastattelututkimuksellani ja laadullisella tutkimusotteellani voin tuoda esiin uutta tietoa vanhojen pariskuntien elämästä, sillä mahdollisia katsomiskulmia on monia.

- KIRSI, TAPIO: Täyttä ja menetettyä elämää. Aviovaimojen kertomuksia dementoituneen puolison hoitamisesta. Janus 9 (2001): 4, 293–311
- KOPOMAA, TIMO: Vanhuksen asumisentapa ja palveluverkosto: arvioiva tutkimus vanhusasukkaan arkielämyksistä tukevasta asuinympäristöstä ja palvelujärjestelmästä. Helsingin yliopisto 1990 (moniste)
- LAURITZEN, CHRISTIAN: Jälleen kahden. Avioliiton kypsät vuodet. Pieksämäki: Kirjaneliö, 1993
- LOUHIJA, JUKKA: Satavuotiaiden salaisuus. Juva: WSOY, 1998
- OLSEN, TILLIE: Kerro arvoitus. Kokoelmassa ”Merimies hei, mikä laiva?”. Helsinki: Love-kirjat, 1985
- POHJOLAINEN, PERTTI & JYLHÄ, MARJA (toim.): Vanheneminen ja elämänkulku. Sosiaaligerontologian perusteita. Helsinki: Weilin + Göös, 1990
- SCHOULTZ, SOLVEIG VON: Aamukahvi. Kokoelmassa ”Heijastus ikkunassa” – Kolmetoista novellia. Porvoo: WSOY, 1987
- TROLL, LILLIAN E.: Espiäpuhe. In: Bliesner, Rosemary & Hilkevitch, Bedford (eds.): Handbook of Aging and the Family. Westport, USA: Greenwood Press, 1995.